A landscape photograph showing a grassy hill with several trees. The sky is blue with white clouds. The text is overlaid on the top right and bottom center of the image.

Dieveniškų
istorinis regioninis
parkas

... Atėję iš praeities...

Tėviškės istorijos kelias labai ilgas ir sudėtingas. Tūkstantmetė jo raida atkuriamas remiantis vien tik archeologijos paminklų, senojo kalbinio, tautosakinio bei etnologinio paveldo tyrinėjimais. Poeto V. Braziūno žodžiais tariant, ši istorija yra ne kas kita, kaip prospektų, aikščių, universitetų ir šiandienos vakaro žvaigždžių pratarmė.

Kiekvienas archeologijos paminklas, piliakalnis, pilkapis arba šventas akmuo – tai daugybė vis dar neparašytų arba rašomų Lietuvos istorijos puslapių. Kas nebrangina paminklų, tas beatodairiškai plėšo šios neįkainojamos knygos puslapius. Paminklai suteikia mums unikalią galimybę akies krašteliu žvilgtelėti į šimtametę praeitį, o muziejuose išsaugoti eksponatai – ir ją lytėti.

Lietuvoje nuo XIX a. dedamos pastangos išsaugoti paminklus ateities kartoms. Kartu tai svarbiausias Dieveniškų istorinio regioninio parko uždavinys, kuriam įgyvendinti prireiks visų mūsų pagalbos.

The history of the home country is a very long and complicated one. Reconstruction of its millenary process is based solely on researches of archaeological monuments and analysis of linguistic, folklore and ethnological heritage. Citing poetical vision of V. Braziūnas, a Lithuanian poet, our history is the oration of prospects, squares, universities, and stars of the tonight.

Every archaeological monument, hill-fort, burial mound or sacred stone is a hidden page of Lithuanian history. Only those indifferent to our cultural heritage dare to thoughtlessly destroy priceless our history pages. Historical monuments preserved give us a unique opportunity to take a look at and to touch our remote past.

Since the 19th century, attempts are made to save historical monuments for future generations. This is the main objective of Dieveniškės historical-regional park, which can not be implemented without help and support from us all.

Долог и непрост исторический путь родного края. Картина тысячелетнего его развития поддается воссозданию лишь на основании изучения археологических памятников, древнего языкового, фольклорного и этнологического наследия. Говоря словами поэта В. Бразюнаса, история является не чем иным, как прелюдией мира, окружающего нас сейчас. Каждый археологический памятник, городище, курган либо святой камень – это множество страниц литовской истории, некоторые из которых ещё не написаны, а другие ещё только пишутся. Тот, кто не дорожит памятниками, бездумно вырывает страницы из этой уникальной книги. Памятники дают нам редкую возможность краешком глаза взглянуть на многовековое прошлое, а хранящиеся в музеях экспонаты – ещё и прикоснуться к нему.

В Литве с XIX в. прилагаются усилия к сохранению исторических памятников для будущих поколений. В то же время это – важнейшая задача, стоящая и перед Девянишкяйским историческим региональным парком. Для её осуществления потребуется наша общая помощь.

Dieveniškų istorinis regioninis parkas

Dieveniškų apylinkės yra rytinėje Šalčininkų rajono dalyje, siaurame Lietuvos pasienio kyšulyje, kurį supa Baltarusijos žemės. Tai savito kraštovaizdžio, kalvotų vietovių vieta, turtinga gamtos ir kultūros paveldo vertybių. Kultūriniu požiūriu vertingos čia esančios baltiškiosios, dzūkiškiosios ir aukštaitiškiosios etnokultūros liekanos, civilizacijos mažai paliestas kraštovaizdis su unikaliu, šiam kraštui būdingu kaimų išsidėstymu, gatviniais kaimais su etnografinėmis sodybomis, gausiais archeologiniais objektais.

Dėl unikalios ir įdomios krašto etnokultūrinio palikimo 1992 m. rugsėjo 24 d. įkurtas Dieveniškų istorinis regioninis parkas. Pagrindiniai Dieveniškų istorinio regioninio parko uždaviniai:

- išsaugoti esamas gamtos ir kultūros paveldo vertybes;
- išsaugoti gamtinės ekosistemos stabilumą, biotos komponentus, savitą augaliją ir gyvūniją;
- vykdyti tyrimus ir stebėjimus, kaupti informaciją gamtos saugos ir kultūros paveldo apsaugos srityse, propaguoti gamtos ir kultūros paveldą, jo apsaugą;
- sudaryti sąlygas plėtoti pažintinį turizmą, rekreacinę veiklą;
- reglamentuoti ūkinę veiklą, bei organizacijos plėtotę;
- vykdyti švietėjišką ir kultūrinę veiklą.

1994–2000 m. parkas veikė kaip Šalčininkų miškų urėdijos padalinys, o nuo 2000 m. įsteigta Dieveniškų istorinio regioninio parko direkcija.

Dieveniškų istorinio regioninio parko plotas 8747 ha.

Regioninio parko teritorijoje pagal gamtos ir kultūros vertybes, jų pobūdį, apsaugos formas ir naudojimo galimybes išskiriamos šios prioriteto (funkcinės) zonos: išsaugančioji – 3962 ha, apsauginė – 3438,3 ha, rekreacinė – 96,7 ha ir ūkinė – 1250 ha. Regioninio parko išsaugančiąją zoną sudaro: **gamtinių** (Gaujos zoologinio, Dieveniškų geomorfologinio), **kultūrinių** (Poškonų, Rimašių, Bėčionių, Žižmų etnokultūrinių bei Dieveniškų urbanistinio) ir **kompleksinių** (Stakų, Gaujos, Norviliškių kraštovaizdžio) draustinių teritorijos. Parko teritorijoje gyvena 2500 žmonių.

Parko teritorijoje saugomos gamtos ir kultūros paveldo vertybės. Vertingiausios kultūros paveldo vertybės paskelbtos paminklais: Bėčionių piliakalnis, Stakų, Didžiulių, Poškonų, Senujų Miežionių, Dieveniškų pilkapynai bei Norviliškių palivarko sodybos statinių kompleksas.

Gamtos paveldo objektai – Grybiškių ir Stakų ažuolai, Moko ir Šaltinių akmenys.

Urbanistikos paminklas – Dieveniškų urbanistinio draustinio vertybės: keturkampė aikštė, kurioje susikerta istoriniai keliai, XVIII a. pabaigos Švč. Mergelės Marijos Rožančinės bažnyčia ir joje esantys meno kūriniai bei 1903 m. statyta varpinė.

Architektūros paminklai – Poškonų, Rimašių, Žižmų gatviniai

kaimai – vietinės reikšmės architektūros paminklai. Sodybos statytos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje.

Kultūros vertybė – pastatas (buv. Poškonų mokykla), kuriame dabar įsikūrusi Dieveniškų istorinio regioninio parko direkcija, informacijos centras.

Archeologiniai objektai – akmenys, vad. Jankelių ir Jankeliuku, Dieveniškų pilkapyno vieta, Poškonų senkapiai.

Parko direkcija, informacijos centras Poškonyse
Park direction and information center in Poškony
Дирекция парка, информационный центр в Пошконис

Didžiausią regioninio parko dalį (4156,6 ha, arba 47,5%) dengia miškai. Vyrauja pušynai, eglynai, mišrūs miškai. Dieveniškų apylinkių nepasiekė paskutinis ledynas. Geomorfologiškai vertingas priešpaskutinio apledėjimo darinių ruožas su stambiomis lėkštomis kalvomis, erdviomis lomomis, dubakloniais. Šis ruožas vadinamas Ašmenos aukštuma. Aukščiausia regioninio parko vieta – 263 m, šalimais Dainavėlės kaimo. Šis kalvagūbris yra Merkio ir Gaujos upių takoskyra.

Parko teritorija teka Gauja – dešinysis Nemuno intakas. Gaujos upės vandenis papildo šaltiniuoti upeliukai: Žižma, Verseka, Drukupis, Galinė, Berželis ir kt. Botaniniu ir zoologiniu požiūriu vertingiausia teritorija – Gaujos upės slėnis.

Dieveniškų apylinkėse nuo seno plačiai puoselėjami įvairiausi amatai. Regioninio parko informacijos centre sukaupta šio regiono tradicinių amatų ir namų apyvokos daiktų bei audinių muziejinė ekspozicija. Audinių ekspozicija skirta susipažinti su audinių raštais, spalviniais deriniais bei audimo įrankiais.

Dieveniškų istorinio regioninio parko direkcija

Adresas:

Poškonų kaimas, LT-4099 Šalčininkų rajonas

Tel./faksas (8-380) 46 624, 46 666

El. paštas dieveniskuiarp@is.lt

Dieveniškės Historical-Regional Park

Surroundings of Dieveniškės appear on the very Eastern part of Šalčininkai district, in a narrow peninsula of Lithuanian territory surrounded by Belarussian land, belonging to Poškonys and Dieveniškės local administration units. This is a place of a distinctive landscape, rich with treasures of natural and cultural heritage.

Dieveniškės Historical-Regional Park was established in September 24, 1992, with the aim to protect the landscape peculiarities, ethno-cultural complexes and treasures of the ancient Lithuanian culture present in the surroundings of Dieveniškės, as well as to regulate recreational and economical load of the region.

Size of the regional park is 8747 ha. There are 2500 residents living in park's territory. A lot of immovable cultural treasures are found here, those being mythological stones, barrows, a hill fort, one-street villages, estate of Norviliškės etc.

There are different functional zones determined in the park, reflecting differing character of natural and cultural treasures, different protection methods applicable and different load capacity. Those are: conservation zone – 3962 ha, protective zone – 3438 ha, recreation zone – 96.7 ha, and economical zone – 1250 ha. Protective zone of the regional park is subdivided into natural reserves (Gauja zoological reserve, Dieveniškės geomorphological reserve), cultural reserves (Poškonys, Rimašiai, Bėčionys, Žižmai ethnocultural and Dieveniškės urbanistic reserve) and complex reserves (Stakai, Gauja and Norviliškės landscape reserves).

The biggest part of the park (4156.6 ha (47.5%)) is covered by forests. There are two objects of natural heritage there – Stakai and Grybiškės oaks. Prevailing forest types are pinewoods, sprucewoods, mixed forests. Surroundings of Dieveniškės were never reached by the last glacier. Of geomorphological value is the landscape of the penultimate glacial period, characterized by a large unpointed hills with broad sinks and depressions. This region is named Ašmena elevation, its highest peak (263 m) being nearby Dainavėlė village. The place is the watershed between the Gauja and Merkys rivers' basins. Territory of the park is crossed by the Gauja river – the right tributary of Nemunas. It is fed by small springy rivulets – Žižma, Verseka, Druskupis, Galinė, Berželis and others. The most valuable location on botanical and zoological respects is the riverbed of the Gauja river.

There are a lot of one-street villages with stripped land property along the Gauja river. Dwelling-houses stand square to the street, in one row with household constructions. The backside of the homesteads is marked by a stackyard. The homesteads were established around the junction of the 19th and 20th centuries.

Since the yore of times, various crafts have been cultivated in the region of Dieveniškės. There is a permanent exposition of traditional crafts, household utensils, diapers and textile equipment collected in the information center of the park.

Tourists may travel over the park's territory by foot, by bike, or by car. In every possible place there are information arrows. The places of sight are equipped with information stands and wooden furniture sticks. In park's directorate you may obtain a park's map, detailed schedule of paths, and special publications of the park direction. Guided tours are available.

Исторический региональный парк Девянишкес

Девянишкес находится в южной части Шальчининского района, у границы Литвы с Белоруссией. Места эти отличаются своеобразным ландшафтом, холмистой местностью. Здесь живут трудолюбивые люди, много объектов природного и культурного наследия.

Девянишский исторический региональный парк создан 24 сентября 1992 г. с целью сохранения культурных и экологических ценностей Девянишского ландшафта, комплексов этнокультуры, древней литовской культуры, а также для регулирования и контроля за использованием природных ценностей в рекреационных и хозяйственных целях.

Площадь Девянишского исторического регионального парка – 8747 га. На территории парка множество ценностей недвижимой культуры: это объекты природного и культурного наследия – мифологические камни, курганы, городище, деревни, комплекс зданий усадьбы Норвилишского фольварка, ценности Девянишского урбанистического заказника и пр. На территории парка проживает примерно 2500 человек.

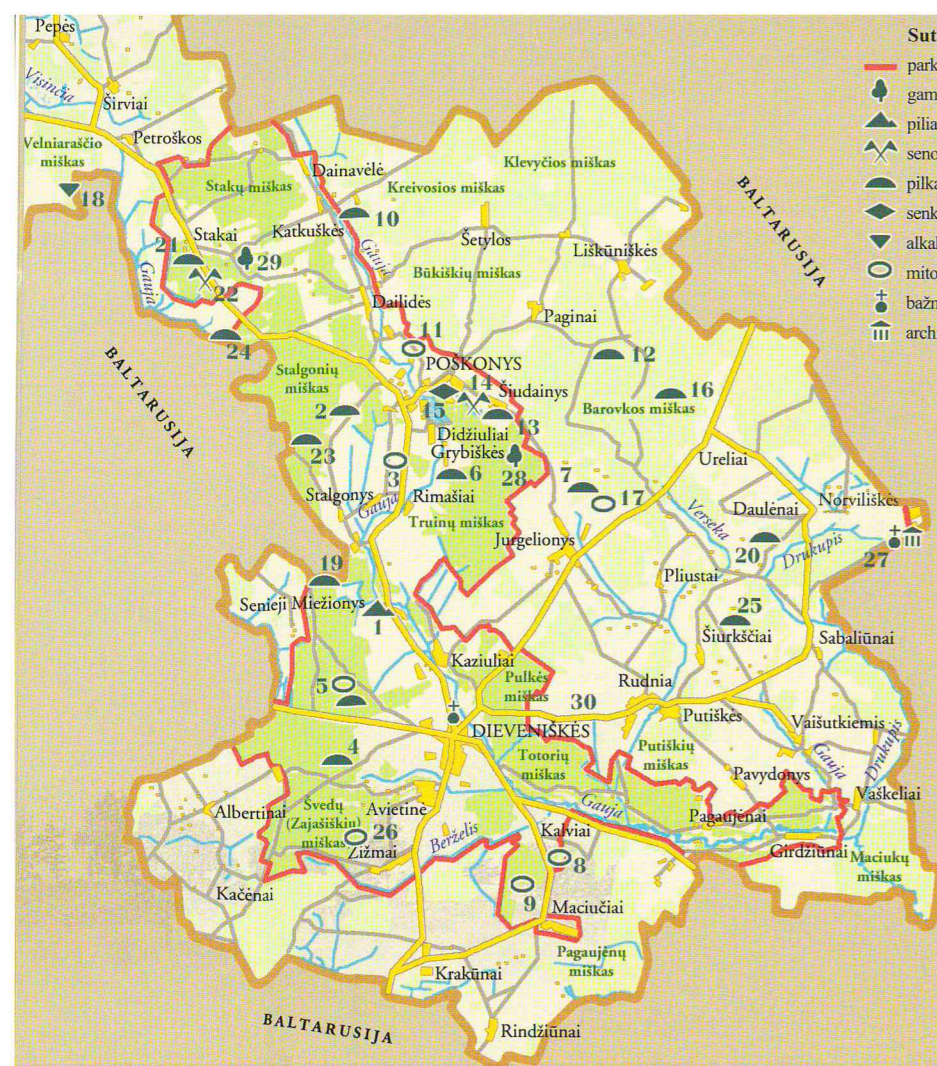
На территории регионального парка в соответствии с природными и культурными ценностями, их характером, формами охраны и возможностями использования выделяются следующие приоритетные (функциональные) зоны: сохранная – 3962 га, охранная – 3438,3 га, рекреационная – 96,7 га и хозяйственная – 1250 га. Сохранная зона регионального парка образуется из территории заказников: природных (Гауяйского зоологического и Девянишского морфологического), культурных (этнокультурных Пошконского, Римаšайского, Бечёнского, Жижмайского и урбанистического Девянишского) и комплексных (Стакайского, Гауяйского и Норвилишского ландшафтных).

Большую часть регионального парка – 4156,6 га (47,5%) занимает лес. В этих лесах находятся объекты природного наследия – Стакайский и Грибишкский дубы. Здесь преобладают сосновые, словые, смешанные леса. Последний ледник не достиг окрестностей Девянишкес. С точки зрения геоморфологии ценен участок последствий последнего обледенения с крупными плоскими холмами, огромными котловинами. Этот участок называется Ашмянской возвышенностью. Самое высокое место регионального парка – рядом с деревней Дайнавеле (263 м). Этот кряж является водоразделом рек Меркис и Гауя. По территории парка протекает Гауя – правый приток Нямунаса. Воды Гауи пополняются родниковыми речками: Жижмой, Вярсякой, Друскуписом, Галине, Бержалисом и др. С точки зрения ботаники и зоологии – наиболее ценной территорией является долина реки Гауя.

На берегах Гауи находится множество деревенок с хорошо сохранившимся полосным землевладением. Деревни образовались во время волочной реформы, постройки – аукштайтский типа. Жилые дома построены задней частью к улице, в одном ряду с хозяйственными постройками, застройку усадьбы в глубине завершает гумно. Усадьбы построены в конце XIX – в начале XX в.

В окрестностях Девянишкес издавна развивались различные ремёсла. В Информационном центре регионального парка собрана музейная экспозиция традиционных ремёсел, домашней утвари и тканей этого региона. Экспозиция тканей предназначена для ознакомления с узорами, цветовыми сочетаниями и ткацкими приспособлениями.

Передвигаться по территории регионального парка можно пешком, на велосипеде и автомобиле. Везде установлены указатели. Рядом с местами, где расположены достопримечательности, оборудованы стоянки с лесной мебелью и информационными стендами, на которых помещена информация об объекте посещения.

- Sutartiniai ženklai · legend · условные знаки**
- parko riba · boundary of park · граница парка
  - 🌿 gamtos paveldo objektai · objects of natural heritage · объекты природного наследства
  - 🏰 piliakalniai · hill-fort · городища
  - 🏘️ senovės gyvenvietė · open settlement · селище открытого типа
  - 🪦 pilkapiai · burial cemetery · курганный могильник
  - 🪦 senkapiai · burial ground · могильник
  - ⬆️ alkakalnis · secret hill · свещенная гора
  - 🪨 mitologiniai akmenys · cult stone · культовый камень
  - ⛪ bažnyčios · catholic churches · костел
  - 🏛️ architektūros paminklas · architectural monument · архитектурный памятник

- Lankytinų paveldo objektų sąrašas**
1. Bėčionių piliakalnis
  2. Didžiulių pilkapynas
  3. Akmenys Jankelis ir Jankeliukas
  4. Dieveniškė pilkapynas
  5. Akmuo Mokus ir pilkapyne vieta
  6. Grybiškių pilkapių vieta
  7. Jurgelionių pilkapis
  8. Kalvių akmuo Svodba
  9. Kalvių–Maciūčių–Dvariškių Svodbos akmens vieta
  10. Katkuškių pilkapių vieta
  11. Padvarės Velnio akmens vieta
  12. Paginų pilkapynas
  13. Poškonių pilkapynas
  14. Poškonių senovės gyvenvietė
  15. Poškonių senkapiai
  16. Raistinės pilkapynas
  17. Ramošų akmuo Svodba
  18. Sakalinės alkakalnis Lysa gura
  19. Senųjų Miežionių pilkapynas
  20. Skaivonių pilkapynas
  21. Stakų pilkapynas
  22. Stakų senovės gyvenvietė
  23. Stalgonių (Didžiulių) pilkapių vieta
  24. Tadaravo–Mykoliškių pilkapynas
  25. Zabieliškių pilkapių vieta
  26. Šaltinių akmuo
  27. Norvilikių vienuolynas ir varpinė
  28. Grybiškių ažuolas
  29. Stakų ažuolas

Priešistorės bruožai

Dieveniškėse gausu įvairių, tarp jų archeologinių, paminklų. Ligšioliniai jų tyrinėjimai leidžia mums nors ir epizodiškai pažinti šio krašto priešistorę, įvairius senųjų gyventojų kultūros aspektus.

Šiuo metu seniausias žinomas archeologijos paminklas Dieveniškėse yra Bėčionių piliakalnis. Kitų panašių paminklų tyrimai leidžia manyti, kad Bėčionių piliakalnis buvo naudojamas I tūkstantmetyje pr. Kr., o didesnė gyvenvietė kalvos papėdėje įsikūrė pirmaisiais amžiais po Kr. To paties meto gyvenviečių pėdsakų aptikta ir Stakų pilkapyne vietoje, ir Poškonyse, prie Gaujos tvenkinio.

I tūkstantmečio viduryje Poškonyse gyvenusi bendruomenė savo mirusiuosius laidojo Poškonių pilkapyne. Tokie įvairaus dydžio I tūkstantmečio vidurio – II tūkstantmečio pradžios pilkapiai, sukrauti iš akmenų arba supilti iš smėlio, yra gausiausia įvairiose Dieveniškėse apylinkių vietose paplitusių paminklų grupė. Yra pagrindo manyti, kad iš I tūkstantmečio vidurio laikotarpio kilę ir mitologiniai akmenys, padavimuose paprastai laikomi suakmenėjusiais žmonėmis, pvz., Moku, Jankeliu.

Apie I tūkstantmečio pabaigą – II tūkstantmečio pradžią Dieveniškėse apylinkėse laidosena mažai keitėsi. Sudegintų mirusiųjų palaikai neretai kartu su metaliniais žirgo aprangos elementais toliau buvo laidojami tuose pačiuose pilkapyuose. Tiesa, šio ir vėlesnio laikotarpio senovės gyvenviečių pėdsakų iki šiol neaptikta.

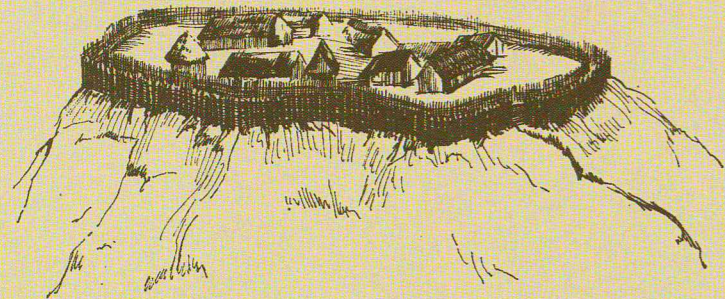
Iš naujųjų laikų archeologijos paminklų minėtini Poškonių senkapiai prie Gaujos tvenkinio, kur mirusieji, tikrai žinoma, buvo laidojami XVII a. antroje pusėje. Dieveniškėse miestelio senoji dalis, kur, tikėtina, taip pat glūdi naujųjų laikų radinių, archeologų kol kas netyrinėta.

Nors etninės Dieveniškėse apylinkių istorijos raida priešistoriniu laikotarpiu nėra tiksliai nustatyta, galima teigti, kad šis nedidelis žemės lopinėlis per ilgus amžius buvo Rytų Lietuvos dalis, šio kultūrinio arealo sudedamoji grandis. Brūkšniuotosios keramikos kultūros paminklus (tarp jų Bėčionių piliakalnį Dieveniškėse apylinkėse), manoma, paliko rytų baltų etnis masyvas. Šios kultūros areale I tūkstantmečio pirmoje pusėje atsirandant Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai (užfiksuota ne mažiau kaip 190 pilkapių, iš jų 42 tyrinėti), pagrįstai teigiama, dalyvavo vakarų baltų gyventojų grupės. Vėliau Dieveniškėse jau neabejotinai buvo lietuvių genties plote, nors tyrinėjimai Katkuškėse rodo šiame krašte taip pat gyvenusių gyventojų grupes, kurių pilkapių įranga buvo artima jotvingiams (sūduviams).

Reikia pažymėti, kad Dieveniškėse archeologinių paminklų grupė nėra kaip nors izoliuota mūsų valstybės sienos. Tuoj už XX a. nustatytos sienos, etninėse lietuvių žemėse taip pat užfiksuota į aprašytuosius panašių archeologinių paminklų, pvz., didelė pilkapių grupė prie Klevyčios kaimo, Svodbos, arba Šiaučiaus, akmuo Lempinių miške.

Piliakalniai

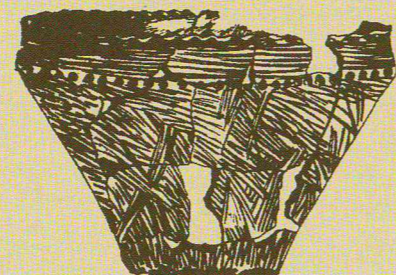
I tūkstantmetyje pr. Kr. – pirmaisiais amžiais po Kr. dideliuose Lietuvos, Latvijos ir Baltarusijos plotuose buvo paplitusi vadinamoji Brūkšniuotosios keramikos kultūra. Be būdingos keramikos, šią kultūrą apibūdina ir pagrindinis šiandien žinomas jos gyvenviečių tipas – įtvirtintos gyvenvietės kalvose. Vien Rytų Lietuvoje užfiksuota apie 400 tokių piliakalnių. Paprastai jie įrengti stačiašlaitėse kalvose arba aukštumų kyšuliuose. Be gamtinių kliūčių, kalvose gyvenančias

Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietės rekonstrukcinis piešinys (Narkūnų piliakalnis). Pagal: *Lietuvių etnogenezė*, 1987, 17 pav.

Reconstruction drawing picturing a settlement of the brushed ware culture period (Narkūnai hill-fort)

Реконструкционный рисунок поселения периода культуры штриховой керамики (Наркунайское городище). По: *Этногенез литовцев*, 1987, рис. 17

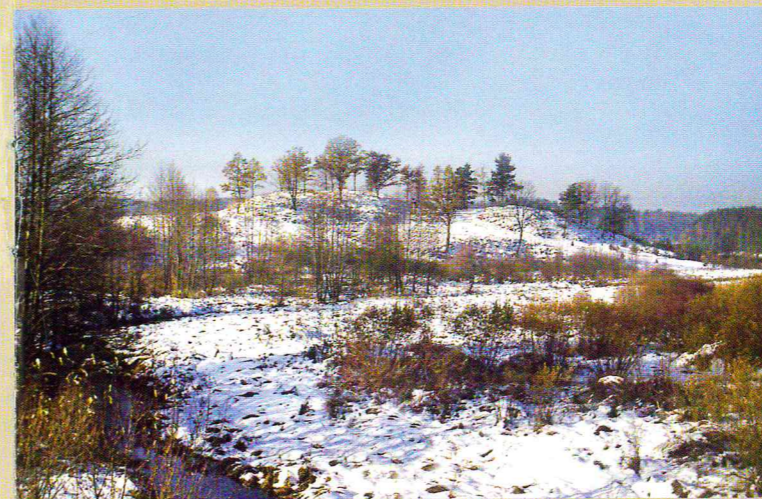

0 5 cm

Brūkšniuotosios keramikos puodai iš Aukštadvario piliakalnio. Pagal: *Lietuvos archeologijos atlasas*, t. 2, p. 13

Brushed ware pottery found in Aukštadvaris hill-fort. From: *Lithuanian Archaeological Atlas*, Vol. 2, p. 13

Горшки периода штриховой керамики из Аукштадварисского городища. По: *Атласу археологии Литвы*, т. 2, стр. 13

Bėčionių piliakalnis
Bėčionys hill-fort
Бечёняйское городище

bendruomenės saugojo jų pačių įrengti grioviai, žemės pylimai, medinės uztvaros. Piliakalnių aikštelėse bei terasose stovėjo gyvenamieji ir ūkiniai pastatai, archeologai randa susiklosčiusius storus šio laikotarpio kultūrinius sluoksnius daugiausia su keramikos fragmentais, kaulo ir rago dirbiniais, gyvulių ir žvėrių kaulais, kai kuriais kitais radiniais.

Įrengti I tūkstantmetyje pr. Kr., piliakalniai dažnai buvo naudojami tik iki pirmųjų amžių po Kr. Tuo metu daug didesnės atviros gy-

venvietės išsikūrė jų papėdėse. Čia imta plačiai lydyti geležies rūdą, iš geležies gaminti įvairius dirbinius. Aktyvus gyvenimas Rytų Lietuvos piliakalniuose ir jų pašlaitėse, atrodo, apmirė po klajoklių genčių antpuolių V a., galbūt kitų, vėliau sekusių kultūrinių pasikeitimų. Apie IX–X a. kai kurie senieji piliakalniai imti naudoti kaip medinės pilys, buvo įrengta ir daugelis naujų piliakalnių. Naudoti visu intensyviausių kovų su kryžiuočiais laikotarpiu, kai kurie piliakalniai gynybinės reikšmės dar turėjo XV a., dalis jų vėliau virto dvarais.

Bėčionių piliakalnis įrengtas kalvoje Gaujos upelio krante, šlaitai siekia 15–17 m aukštį, aikštelės dydis apie 20×40 m. Piliakalnio pietų papėdėje XX a. viduryje dar buvo gyvenvietės kultūrinio sluoksnio žymių, čia rasta lipdytos keramikos brūkšniuotu ir lygiu paviršiumi.

Pilkapiai

Tradicija virš mirusiojo kapo įrengti pilkapį siekia vėlyvojo akmens amžiaus (neolito) bei žalvario amžiaus laikotarpį, maždaug III–II tūkstantmetį pr. Kr. Tiesa, nežinoma, kad Rytų Lietuvoje tokia tradicija būtų buvusi praktikuojama Narvos ar Brūkšniuotosios keramikos kultūrose. Tik apie III a., veikiant iš pietų bei pietvakarių atėjusių gyventojų grupėms, dideliame Nemuno ir Neries vidurupių regione iš smėlio imta pilti arba iš akmenų krauti pilkapius, apjuosiant juos dar ir akmenų vainikais. Pradžioje dauguma kapų buvo griautiniai, apie V a. mirusiųjų palaikus čia imta deginti. Iš šio laikotarpio kilę ir ankstyviausi dabar žinomi Dieveniškų apylinkių pilkapiai Poškonyse, Zabieliškėse.

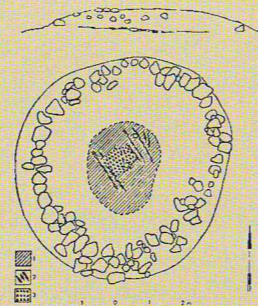
Pradžioje kapui buvo paruošiama vieta – nedidelė, paprastai 3–4 m skersmens aikštelė. Iš kremavimo vietos (laužavietės) atnešti mirusiojo palaikai kartu su anglimis, lauže pabuvojusiais arba sveikais dirbiniais (įkapėmis) dažniausiai buvo išberiami aikštelės paviršiuje, kapo vieta pažymima vienu–keliais nedideliais akmenimis. Virš taip įrengto kapo buvo pilamas smėlio sampilas arba kraunama akmenų krūsnis, kartu juosiamas vidutinio dydžio akmenų ratas (vainikas).

Pilkapių vienoje grupėje būta nuo kelių ar keleto iki kelių dešimčių ir šimto. Ten veikiausiai vienos (galbūt kelių?) bendruomenės mirusieji buvo laidojami ne vieną dešimtmetį. Amžiams bėgant, sudegintų mirusiųjų laidojimo tradicijos mažai keitėsi. Tiesa, apie IX–X a. į kapus neretai dėti pjautuvus, balnakilpės, žašlai. Šiame laikotarpyje aplink Dieveniškų apylinkių pilkapius dar neretai buvo kraunami akmenų vainikai, nors kitose Rytų Lietuvos vietose juos ilgainiui pakeitė gilios atskiros arba susisiekiančios duobės (grioviai).

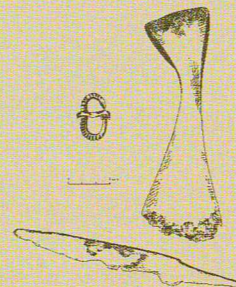
Apie senųjų Dieveniškų gyventojų religiją bei mitologiją spręsti sunku. Nemažai duomenų apie tai pateikia archeologiniai kasinėjimai, tačiau tyrėjai ne visada vienodai vertina jų rezultatus. Papildomos informacijos galima tikėtis rasti tarp iki neseno laiko Dieveniškėse gyvavusių papročių ir tikėjimų.

Neretai Dieveniškų apylinkių pilkapių grupės išsidėsčiusios šiaurės – pietų (arba artima jai) kryptimi. Manoma, kad tai gali būti susiję su senovine pomirtinio pasaulio (daušų) lokalizacija pietuose, ten pat, kur veda ir Paukščių Takas.

Į akis taip pat krenta didelė ugnies reikšmė: iki šiol Dieveniškėse tyrinėtuose Rytų Lietuvos pilkapiuose rasta tik sudegintų mirusiųjų palaikų. Tikėta, kad degant ritualinei ugniai vėl atsiskiria nuo kūno. Kita vertus, ne mažiau svarbi palaikų laidojimo vieta, kapo pažu-

Poškonių II pilkapių planas ir sampilo pjūvis (1 – degėsiiai; 2 – apdegusios pliauskos; 3 – degintiniai kaulai). Pagal: *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. 1, p. 68
Plan and cross-section of Poškonys burial mound No 2 (1 — ash, 2 — charred billets, 3 — charred bones). From: *History of Lithuanian Culture*, Vol. 1, p. 68
План и разрез насыпи Пошконяйского городища 2 (1 — пепелище; 2 — обгоревшие поленья; 3 — сожжённые кости). По: *Из истории литовской культуры*, т. 1, стр. 68

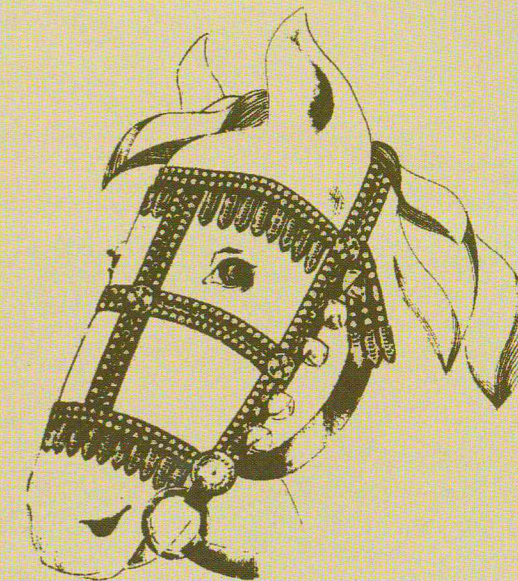
Diržo sagtis, kirvis ir peilis iš Zabieliškių I pilkapių II degintinio kapo. Piešė A. Ruzienė
A belt clasp, an axe and a knife from a cremation tomb No 2 in Zabieliškių burial mound No 1. Author — A. Ruzienė
Поясная пряжка, топор и нож из могильника 2 Забелишского городища 1. рисунок А. Рузене

mėjimas. Iki XX a. Dieveniškėse buvo tikima, kad vėlė mėnesį po mirties klaidžios, jeigu ant mirusiojo kapo nebus pastatytas kryžius.

Atskira plati tema – šermenys, mirusiojo ir visų protėvių minėjimo šventės *diedai*. Pilkapių tyrinėjimų metu rastos laužaviečių liekanos ir anglys, manoma, byloja apie tokio pobūdžio apeigas per laidotuves arba praėjus tam tikram laikui po jų. Beje, dar XIX–XX a. Dieveniškėse buvo praktikuota daug prosenovinių papročių, susijusių su mirusiais: tikėta, jog mirusiesiems per laidotuves ir minėjimus (*diedus*) reikia duonos, mėsos aukų, prieš iškilmingą *diedų* vakarienę reikia eiti į pirtį, susėdus valgyti – šeimos narių rate siūsti uždegta žvakę, pirmuosius valgių kąsnius mesti (sriubos šaukštus lieti) po stalu, visų valgių dalį nešti ir išdalinti prie bažnyčios sėdintiems elgetoms, ir panašiai.

Didžiulių pilkapių pilkapis
A burial mound from Didžiuliai burial site
Курган Диджуляйской группы курганов

II t-mečio pradžios žirgo kamanų rekonstrukcija (Masteikių kapinyno duomenimis). Pagal: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*, 1996, 18 pav.

Reconstruction of a horse curb from Masteikiai burial site. From: *Archaeological excavations in Lithuania in 1994–5, 1996*, pic. 18

Реконструкция лошадиной узды начала II тысячелетия (По данным Мастейкяйского захоронения). По: *Археологические исследования в Литве в 1994 г. и 1994 г.*, 1996, рис. 18

Didžiulių pilkapynas išsidėstęs maždaug 1 km ilgio ruože, jame buvo ne mažiau kaip 14 pilkapių. Pilkapiai 6–12 m skersmens, 0,5–2,2 m aukščio. 1951 m. 7 iš jų buvo tyrinėjami. 1998 m. ištirtas dar vienas pilkapis pietinėje pilkapyno dalyje, literatūroje vadinamoje Stalgonių pilkapynu.

Degintinių kapų rasta 5 pilkapiuose. Spėjama, kartu su mirusiųjų palaikais juose galėjo būti palaidoti ir žirgai. Kapai buvo įrengiami ant pilkapio pagrindo ar sampilo smėlyje. Pilkapiuose rastos net iki 3,5 m dydžio laužavietės su suanglėjusių pliauskų liekanomis. Kapuose rasta balno kilpų, pjautuvų, žąslai, diržo ar pakinktų sagės. Radiniai būdingi X–XII a.

Dieveniškų pilkapyno pilkapis
Burial mound of Dieveniškės burial site
Курган Девянишкской группы курганов

Iš smėlio ir akmenų įrengtas Dieveniškų IV pilkapis.

A. Tautavičiaus nuotrauka Dieveniškės burial mound № 4 built from sand and stones. Photo by A. Tautavičius

Девянишкский курган 4, насыпанный из песка и камней. Снимок А. Таутавичюса

Dieveniškų pilkapyno I pilkapio radiniai: pjautuvas, žąslai, sagtis, balnakilpė, 1952 m.

Artifacts from the burial mound № 1 of Dieveniškės burial site: a stirrup, a snaffle-bit, and a sickle, 1952

Находки из кургана № 1 Девянишкской группы курганов: серп, удила, пряжка, стрема, 1952 г.

Dieveniškų pilkapyną sudarė 8 pilkapiai, išsidėstę maždaug 250 m ilgio šiaurės–pietų kryptimi orientuota eile. Pilkapiai 8–10 m skersmens, siekia 1 m aukštį. Tyrinėto pilkapio 3 šiaurinėje papėdėje stovi garsus mitologinis akmuo, vadinamas Moku.

1952 m. buvo ištirti 6 pilkapiai. Iš viso rasti 8 degintiniai kapai ar jų žymės. Manoma, kad pilkapiai vidurinėje pilkapyno dalyje (taip pat ir Mokus) buvo įrengti anksčiausiai, galbūt dar I t-mečio pirmojoje pusėje. VII–VIII a. būdingų papuošalų liekanų rasta pietuose buvusiam pilkapyje. Panaši buvo ir gretimo pilkapio įranga. IX–X

a. įkapės (pjautuvus, žąslai, dvi balnakilpės, kamanų apkalai) rastos degintiniame kape šiaurėje buvusiam I pilkapyje. Tam pačiam laikotarpiui, manoma, priklausė ir gretimas II pilkapis.

Poškonių pilkapynas išsidėstęs ant rytų – vakarų kryptimi pailgo gūbrio Gaujos pakrantėje rytinėje dalyje. Vakarinėje gūbrio dalyje, apie 1 km nuo pilkapių, rasta I tūkstantmečio pirmosios pusės (taip pat vienlaikės su pilkapiais?) gyvenvietės žymių.

Pilkapyną sudaro ne mažiau kaip 24 akmenų vainikais apjuosti ir akmenimis apkrauti pilkapiai, 5–12 m skersmens, 0,7–1,2 m aukščio. Didžiausio pilkapio (aukščiausioje gūbrio vietoje) skersmuo viršija 20 m, o sampilas siekia 2 m aukštį. Tai vienas iš didžiausių visos Lietuvos pilkapių, kurio paslaptis ateityje galbūt atskleis archeologiniai tyrinėjimai.

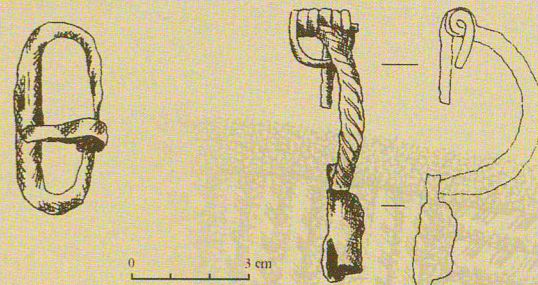
Parko direkcija kartu su mokytojais ir moksleiviais organizuoja parko tradicinį renginį „Uždekime Vėlinių žvakę“

Direction of the park involves schoolchildren in conduction of traditional event “Let’s light up a candle of All Souls Day”

Дирекция парка совместно с учителями и школьниками организует традиционное мероприятие «Зажжем поминальную свечу»

Poškonių pilkapynas
Poškonys burial site
Пошконяйская группа курганов

Diržo sagtis ir lankinė segė iš II Poškonių pilkapio. Piešė A. Ruzienė
A belt clasp and an arch-shaped brooch from the burial mound № 2. Drawn by A. Ruzienė

Поясная пряжка и дугообразная застёжка из Пошконяйского кургана 2. Рисунок А. Рузене

1952 m. Poškonių pilkapyne buvo iširti 4 pilkapiai, visuose juose rasta po vieną degintinį kapą, II ir III pilkapiuose su mirusiųjų palaikais aptikta V a. būdingų įkapių: diržo sagtis, lankinė segė, apyrankė.

Stakų pilkapynas yra mišku apaugusioje nedidelėje plokštkalvėje, kuri vakaruose leidžiasi į Žižmos aukštupio lankas. Pilkapiai išsidėstę šiaurės–pietų kryptimi, išstętos trapecijos formos, maždaug 150 m ilgio, 50–90 m pločio plote. Išlikę apie 50 pilkapių (5–12 m skersmens, 0,2–1,2 m aukščio), anksčiau jų dar būta dirbamame lauke į pietus nuo pagrindinio masyvo, tačiau buvo sunaikinti ariant. Tame pačiame lauke 1952 m. užfiksuotas I tūkstantmečio pirmosios pusės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis.

Stakų pilkapynas
Stakai burial site
Стакайская группа курганов

Degintinis kapas Stakų V pilkapyje, apdėtas akmenimis.

A. Tautavičiaus nuotrauka
Cremation tomb in Stakai burial mound № 5 encircled with stones. Photo by A. Tautavičius

Обложенный камнями могильник со следами сожжения в Стакайском кургане 5.

Снимок А. Таутовичюса

Degintinio kapo įkaps: balnakilpės, žagslai, pjautuvas Stakų VII pilkapyje.

A. Tautavičiaus nuotrauka

Cerements found in a cremation tomb of Stakai burial mound № 7: a stirrup, a snaffle and a scythe. Photo by A. Tautavičius

Погребальные предметы в могильнике со следами сожжения: стремена, удила, серп в Стакайском кургане 7. Снимок А. Таутовичюса

1952 m. tyrinėti 9 pilkapiai. Iš viso juose rasta 14 degintinių kapų: IX pilkapyje – net 5 iš jų. Rytinėje pilkapyno dalyje, pilkapiuose su akmenų vainikais, buvo laidojama V–VI a. (tiesa, šiuose kapuose rasta mažai įkapių).

Vakariniame pilkapyno pakraštyje, iš smėlio supiltuose pilkapiuose su vienu–keliais grioviais papėdėje, rasta X–XII a. kapų. Iš jų minėtinas penktasis IX pilkapio kapas. Šiame lobių ieškotojų apardytame kape archeologai dar rado XII a. būdingų: žiastos kera-

mikos fragmentų, ylą, vytinės antkaklės ir žalvarinės apyrankės dalių, kelių rūšių rytų slavų gentims būdingų karolių bei žalvarinį antsmilkinio žiedą.

Senujų Miežionių pilkapynas yra mišku apaugusioje smėlėtoje lygumoje, jame išlikę ne mažiau kaip 6 apardyti iš smėlio supilti 8–10 m skersmens, 0,3–1 m aukščio pilkapiai.

1978 m., sodinant mišką, suardytame pilkapyje aptiktas I tūkstantmečio viduriui – antrajai pusei būdingas degintinis kapas su peiliu ir sudužusiu moliniu puodeliu.

Mitologiniai akmenys

Jų žinoma Lietuvoje ir toli už jos ribų. Manoma, kad Šiaurės Rytų Europoje paplitę šventais laikomi akmenys gali būti senųjų baltų kultūros paveldas.

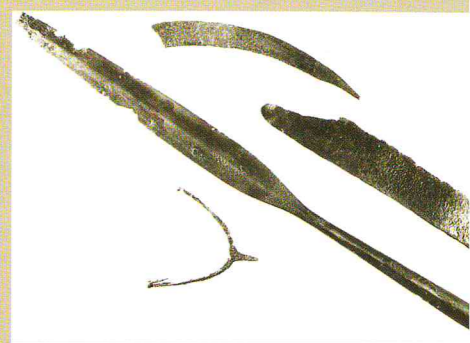
Lietuvoje yra duomenų apie 600 akmenų, įvairiai susijusių su baltų religija ir mitologija. Daugelis jų paženklinėti sakraliniais pavadinimais, yra ypatingų formų, ant jų yra su kulto apeigomis susijusių duobučių ar dubenų.

Gamtinių formų mitologiniai akmenys, kokie paplitę ir Dieveniškų apylinkėse, paprastai turi sakralinius pavadinimus (pvz.: Dievo, Velnio, Laumės), apie juos pasakojami padavimai ar žinoma tikėjimų (pvz., tikima, kad akmuo juda, kalba, ašaroja, kraujuoja, pataria).

Apie mitologinių akmenų kilmę ir laikotarpį, kuriame jie atsirado, spręsti sudėtinga. Dažniausiai tai daroma, įvertinus duomenis apie

Stakų pilkapių radiniai 1952 m.
Findings from Stakai burial mounds, 1952

Находки, сделанные в Стакайской группе курганов в 1952 г.

Dieveniškų akmuo Mokas prie III pilkapio tyrinėjimų metu.
A. Tautavičiaus nuotrauka

Mokas stone in Dieveniškės, nearby the burial mound № 3, during a research session. Photo by A. Tautavičius

Девянишкяйский камень Мокас у кургана 3 во время исследований. Снимок А. Таутовичюса

šiuos akmenis: jų padėtį kultūriniame kraštovaizdyje, vizualines ir mitologines paraleles. Dieveniškų akmuo Mokas yra puikus to pavyzdys. Šio mitologinio akmens kilmę pagrįstai galime sieti su I tūkstantmečio laikotarpiu, kai Dieveniškų pilkapyne iš akmenų buvo sukrauti pirmieji pilkapiai.

Padavimas apie tai, jog žmonės pavirsta akmenimis (taip pasakojama apie Didžiulių, Žižmų ir kitus akmenis), turi gilią mitines

šaknis ir yra susijęs su tikėjimu, jog vėlės po mirties dar kurį laiką būna žemėje (vandenyje, ugnyje, akmenyse, medžiuose).

Akmuo Mokas yra Dieveniškų miško pilkapyno teritorijoje. Akmuo stulpo formos, prie pagrindo keturkampis (0,9×0,6×0,8×1 m dydžio), siekia 1,6 m aukštį. 1952 m. archeologinių tyrinėjimų metu nustatyta, kad akmuo buvo pastatytas už 0,8 m į šiaurę nuo III pilkapiu akmenų vainiko. Šis pilkapis buvo suardytas lobių ieškotojų, jame rastos tik I tūkstantmečio pirmajai pusei – viduriui būdingo degintinio kapo liekanos be įkapių.

Apie akmenį pasakojama, kad tai esąs generolo Moko antkapinis paminklas, prie jo iš seno buvo ieškoma paslėptų turtų.

Šaltinių akmuo (Užkeiktos vestuvės) yra Šalčiniu vadinamoje Zajasiškių miško vietovėje, nuolaidžiame aukštumos šlaite, kuris toliau pietvakariuose virsta drėgna griova. Čia, pasakojama, ištryško Šepetnykės upelis. Akmuo 2×2,5 m dydžio, siekia 1,1 m aukštį (pietrytinėje dalyje).

Pasakojama, kad šis akmuo esąs jaunosios motinos prakeiktas vestuvininkų pulkas ar motinai ištarus prakeikimą ant ištekančios dukros nukritęs ir ją pražudęs akmuo.

Didžiulių akmenys Jankelis ir Jankeliukas guli prie kelio Šalčininkai–Dieveniškės. Tiesa, senoji jų vieta – toliau į vakarus, šiuo metu numelioruotoje pelkėtoje lygumoje. Jankelis yra net 2,5×3,6 m dydžio, siekia 1,3 m aukštį, Jankeliukas prie pagrindo 1×1,6×1,5×1,5 dydžio, siekia 1,2 m aukštį.

Padavimai įvairiai pasakoja apie šiuos akmenis: juos nešęs ir pelkėse numetęs Velnias; tai esantys suakmenėję žmonės vardais Jankelis ir Jankeliukas; tai esantys suakmenėję vestuvininkai ar jaunasis su jaunąja. Teigiama, kad akmenys tam tikru laiku rasoja ar „ašaroja“.

Moko akmuo
Mokas stone
Камень Мокас

Šaltinių akmuo
Šaltiniai stone
Камень Шалтиню

Summary

Dieveniškės surroundings boast of numerous archaeological heritage sites on addition to other cultural monuments. The oldest currently known archaeological monument in Dieveniškės is Bėčionys hill-fort with a settlement on top. Presumably, it was settled by humans from the 1st millennium BC to the beginning of the 1st millennium AD. This monument is attributed to the Brushed Ware Culture.

Barrows of average diameter 6–10 meters and height of 0,5–1 metre dating to the mid-1st millennium – early 2nd millennium AD represent the most numerous group of monuments in the environs of Dieveniškės. The most famous barrow groups of the Dieveniškės Historic Regional Park are situated nearby Didžiuliai, Poškonys, Senieji Miežionys, Stakai as well as in Dieveniškės Wood.

1951 to 1952 the Dieveniškės barrows were wide explored by PhD Adolfas Tautavičius. Presently, 42 burial mounds out of approximately 190 have been excavated by archaeologists. Cremations on different burial mound's sites are found there. Such graves, usually 1 to 5 per barrow, were frequently marked by stones. Barrows usually are both encircled by stones and surrounded by pits.

Cremations are poorly furnished with grave-goods. In some graves several items have been found, such as, an axe, a knife, and a buckle or a buckle, a stirrups, sickle, and snaffle-bit.

Mythological stones (otherwise cult stones) are another prevalent group of the monuments in Dieveniškės Historic Regional Park. The Dieveniškės Wood tall stone called Mokas was erected by barrow characteristic of the early – mid-1st millennium AD where remains of a cremation have been found.

Poškonių pilkapytas
Poškonys burial site
Пошконская группа курганов

Akmenys Jankelis ir Jankeliukas
Stones Jankelis and Jankeliukas
Камни Янкелис и Янкелюкас

Didžiuliai stones, called Jankelis and Jankeliukas as well as Žizmai stone in Šaltiniai Wood, called the Spellbound Wedding, are believed to be damned people – the wedding participants turned into the stone. These legends are linked to the mythological imagination about the posthumous state of souls (a soul used to be some time on the earth: in water, fire, trees or stones). Most probably roots of images of this kind go back to the 1st millennium AD when most burial sites in Dieveniškės region were founded.

Due to peculiarities of lifestyle, destroying nature of human economic activities during 19th–20th centuries, and insufficient survey of

the area only scant knowledge about settlements of the 1st millennium AD is available. The remains of the cultural layer of unfortified settlements of the 1st half of the 1st millennium AD are found nearby Poškonys and Stakai.

To summarize, emphasis should be made that Dieveniškės has been part of the East Lithuania region throughout centuries. Furthermore, archaeological sites of Dieveniškės anyway are not isolated by the Lithuanian State border. Immediately across the border defined in the 20th century, in the Byelorussia area settled by Lithuanians analogous archaeological sites have been recorded, for instance, barrows of the 1st millennium AD nearby Klevyčia, the Damned Wedding Stone in the Lempiniai Wood and so forth.

Bėčionių apylinkės
Environs of Bėčionys
Окрестности Беченис

Резюме

Кроме других памятников культуры, в окрестностях Девянишкес находятся известные археологические памятники. На сегодняшний день, самым старинным археологическим памятником в окрестностях Девянишкес является городище в Беченис. Предполагается, что люди обитали здесь уже с I тысячелетия до нашей эры до начала первого тысячелетия нашей эры. Городище относится к культуре Штрихованной керамики.

Курганы диаметром в среднем 6–10 м и высотой 0,5–1 м, датируемые серединой I тысячелетия – началом II тысячелетия, насыпанные с песка или сложены из камней, являются наиболее многочисленной группой памятников, распространенных в окрестностях Девянишкес. Наиболее значительные курганные могильники на территории исторического регионального парка Девянишкес находятся в местностях Диджюляй, лес Девянишкес, Пошконис, Сяниеи Меженяй, Стакай.

В 1951–1952 года широкое изучение курганов в окрестностях Девянишкес проводилось доктором исторических наук Адольфасом Таутавичюсом. На сегодняшний день из приблизительно 190 курганов культуры Восточной Литвы археологами изучены 42. В них, в разных местах насыпей курганов, найдены исключительно трупосожжения, часто обозначенные небольшими каменными конструкциями. Курганы, обычно с 1–5 захоронениями в середине, вокруг часто обкладывались камнями или окружались рвами.

Dieveniškų pilkapis
tyrinėjimų metu.
A. Tautavičiaus nuotrauka
Dieveniškės burial mound
during a research session.
Photo by
A. Tautavičius
Девянишкское городище
(во время исследования).
Снимок А. Таутавичюса

Погребальный инвентарь в могилах чаще всего немногочисленный. Часть могил лишена его полностью. В некоторых захоронениях найдено несколько вещей, например, топор, нож и поясная пряжка, или же поясная пряжка, стремени, серп и удила.

Мифологические камни (иначе священные, культовые камни) являются еще одной значительной группой культурных памятников в окрестностях Девянишкес. Камень леса Девянишкес в форме столба, называемый Мокас, стоит у подножья кургана, датируемого первой половиной – серединой I тысячелетия. В нем обнаружены остатки погребения по обряду трупосожжения.

О камнях Диджюляй, называемых Янкелис и Янкелюкас, а также о камне Жижмай, называемом Заколдованной Свадьбой, рассказывается, что это люди, участники свадьбы, превращенные в камни. Эти рассказы связаны с верованием о состоянии души

после смерти (верилось, что душа некоторое время еще проводит на земле: блгует в воде, огне, деревьях или камнях). Предполагается, что эти мифологические представления также уходят своими корнями в I тысячелетия нашей эры, когда в окрестностях Девянишкес появились многочисленные курганные могильники. О поселениях данного периода имеются весьма незначительные сведения. Возможно, из-за определенных особенностей жизненного уклада, возможно из-за разрушающей хозяйственной деятельности человека в историческое время или недостаточной изученности территории, в настоящее время останки культурного слоя поселений открытого типа зафиксированы лишь в Стакай и Пошконис.

В качестве обобщения, приходится подчеркнуть, что Девянишкес в течение столетий являлись частью культурного ареала Восточной Литвы. Более того, археологические памятники не изолированы Литовской государственной границей. Непосредственно за границей, установленной в XX веке, на этнических литовских землях в Белоруссии зафиксированы археологические памятники подобного рода, например, курганы первого тысячелетия, расположенные около Клевича, камень Заколдованной Свадьбы в лесу Лемпиняй, и другие.

Šaltinių akmuo
Stone Šaltinių
Камень Шалтинию

Stovyklavietė „Pelėda“
Campsite “Pelėda”
(Owl)
Лагерь «Пеледа»

LEIDINIŲ REMIA

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS IR SPORTO
RĖMIMO FONDAS**

Teksto autorius
Vyktintas Vaitkevičius

Nuotraukos
Renato Jakaičio,
Jono Danausko,
Roberto Jomanto,
Algimanto Šiukštos

ISBN 9955-575-25-5
Leidykla „Lututė“, 2003

